

NEFT TARİXİMİZ...

Azərbaycan neft sənayesi

⇒ Əvvəli ötən sayda

1950-1960-cı illərdə dəniz axtarış-kəşfiyyat qazma işlərinin texnika-texnologiyası, hidrotexniki neft qurğularının tikintisi, dəniz neft hasilatının infrastrukturunu müvəffəqiyyətlə inkişaf etdirilirdi. Bu illər Xəzər dənizinin əsas neft-qaz strukturları müəyyənləşdirildi. İri bloklı dəniz özlülərinin tətbiqi - "Pirallahı", "Darvin Bankası", "Gürğandəniz", "Çilov-dəniz", "Palçıq pılpləsi", "Səngəçal-dəniz", "Duvanni-dəniz", "Bulla adası", "Cənub", "Bahar" və başqa yeni neft yataqlarının sənaye istehsalına daxil edilməsinə imkan verdi. Bu strukturların bir çoxunda hələ 1949-1950-ci illərdə kəşfiyyat işləri aparılmışdı, lakin sənaye əhəmiyyətli neft və qaz alınması mümkün olmamışdı. Yalnız neft-qaz strukturlarının kəşfiyyatının geoloji-geofiziki üsulları düzgün seçildikdən sonra açılmış yataqların birbaşa qiymətləndirilməsinə və istismara verilməsinə imkan yarandı.

Kompleks mühəndis və elmi-texniki tədbirlərin tətbiqi sayəsində bu yataqlara xeyli əsaslı kapital qoyuluşu həyata keçirildi, yüksək emək məhsuldarlığı əldə edildi, hasil edilən neftin maya dəyəri aşağı salındı.

Lakin 1953-cü ildə Stalinin ölümündən sonra SSRİ rəhbərliyində baş verən hərc-mərclərdən istifadə edən, İttifaqın rəhbər dairələrində məsul vəzifələr tutan və Azərbaycan xalqına qarşı qərəzli mövqedə olan bəzi bədxah qüvvələr Azərbaycan neft sənayesinin inkişaf prosesini zəiflətmək üçün bütün səviyyələrdə fəallıq nümayiş etdirdilər və buna müəyyən qədər nail oldular. Həmin qüvvələr SSRİ rəhbərliyinin ən yüksək rütbəli məmurlarının nəzarətinə çatdırılmağa çalışırdılar ki, guya Azərbaycanda neft sənayesi artıq tənəzzülə uğramışdır və gələcəkdə heç bir perspektivə malik deyil. Bu qərəzli kampaniyanın nəticəsində 1954-cü ilin 9 iyulunda SSRİ Nazirlər Sovetinin "Neft sənayesinin inkişafı ilə bağlı tədbirlər haqqında" verdiyi qərarla, 1955-ci ildə Azərbaycan neft sənayesinə ayrılan əsaslı kapital qoyuluşunun həcmi birdən-birə 2,2 dəfə azaldıldı. Bununla bağlı, həmin il 1954-cü ilə müqayisədə neft hasilatı 2,2 dəfə, kəşfiyyat qazmasının həcmi isə 4,4 dəfə azaldı. Kapital qoyuluşunun kəskin aşağı salınmasına baxmayaraq, 1955-ci ilin neft-qaz planı əvvəlki səviyyədə saxlanılırdı ki, bu da uzun illər boyu amansız istismar olunan neft yataqlarını daha da pis vəziyyətə salırdı. Bu qərar təkəcə Azərbaycan neft sənayesinə deyil, onun ümumi iqtisadiyyatına və gələcəyinə vurulan ağır zərbə idi. Belə ki, ölkənin iqtisadi potensialının əsas bazası olan ağır sənaye sahələrinin inkişafı birbaşa (neft-qaz çıxarma və

(1946-1969-cu illərdə)



onun infrastrukturunu, neft emalı, neft-kimyaya, neft-maşınqayırma, energetika və digər sahələr) neft və qaz hasilatının artması ilə bağlı idi və bu qərəzli fikirlər həyata keçirilsə idi, respublikanın gələcəkdə sənaye ölkəsindən aqrar ölkəyə çevrilməsi təhlükəsi ortaya çıxırdı. Bu isə Azərbaycan xalqının intellektual və elmi-texniki səviyyəsinin inkişafına ciddi təsir göstərə bilərdi. Bu azmış kimi, yuxarıda haqqında danışdığımız qərarın ardınca 1956-cı ilin sonunda SSRİ Plan Komitəsinin sədr müavini Mkrtyan Sov.İKP MK yanında Partiya Nəzarəti Komitəsinin sədri N.Şvernikə Azərbaycan neft sənayesinin ölkə iqtisadiyyatı üçün səmərəsiz olduğu barədə müraciət məktubu göndərir və əsas dəlil kimi guya Azərbaycan neftinin maya dəyərinin çox yuxarı olmasını göstərir. Əlbəttə, bu heç bir çərçivəyə sığmayan ağır yalan idi və yalnız təxribat kimi qiymətləndirilməlidir. Yalnız Azərbaycan rəhbərliyinin işə qarışması və SSRİ rəhbərliyinin vəziyyəti düzgün qiymətləndirməsi nəticəsində bu təxribatın qarşısı alınır.

Bütün bunlara baxmayaraq Azərbaycan neftçiləri yorulmadan çalışır və yeni uğurlar qazanırdılar. 50-ci illərin ortalarında "Dənizneftlayihə" institutunun əməkdaşları dənizin 20-26 metr dərinliyində qazma işləri aparmaq üçün qurğunun layihəsini hazırladılar və 1957-ci ildə bir qurğu hazırlanıb istismara verildi. 1958-ci ildə isə institutun layihəsi əsasında "Qipromor" adlı yeni fərdi özlülər hazırlanıb bu cərgəyə daxil edildi. 50-ci illərin sonunda Xəzər dənizinin 10 yatağında kəşfiyyat və istismar qazması işləri aparmaq üçün 400-dən artıq iri metal özlülər fəaliyyət göstərirdi.

Dənizdə neft işlərini uğurla aparmaq üçün həm də dəniz neft donanmasının yaradılmasına ehtiyac duyulurdu. SSRİ Neft Sənayesi Nazirliyinin 1949-cu il 4 noyabr tarixli əmri ilə Özü-üzən Vasitələr Baş İdarəsi və həmin nazirliyin 1953-cü il 22 yanvar tarixli əmri ilə isə "Xəzər dənizneftdonanma" idarəsi yaradıldı. 1954-cü ildə bu idarənin balansında 170 müxtəlif təyinatlı üzən vasitə var idisə, 1955-ci ildə artıq bu rəqəm 213-ə yüksəlmişdi.

Dəniz neft yataqlarının istismar tarixində digər vacib hadisələrdən biri də 1958-ci il avqust ayının 7-də Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin qərarına əsasən elan olunmuş "Dənizin su qatının 25-100 metr dərinliyində kəşfiyyat və istismar işləri aparmaq üçün dəniz özlülünün hazırlanması barədə" keçirilən müsabiqə ilə əlaqədar "Dənizneftlayihə" institutunun layihələndirdiyi, 1800 metr dərinlikdə struktur-axtarış qazma işləri aparmağa qadir olan fərdi üzən qazma qurğusu oldu.

Dənizdə neft hasilatını artırmaq üçün digər üsullar da axtarıldı. Dənizin sahilə yaxın hissəsində estakadaların və fərdi üzən özlülərin səmərəli olmadığı yerlərdə işləmək üçün Azərbaycan SSR alim və mühəndisləri tərəfindən müasir hidrotexnikanın ən son nailiyyətlərini istifadə etməklə müasir bəndlər (damba) layihələndirildi və ilk dəfə Xəzər dənizinin Qaradağ rayonu ərazisində neft yataqlarının işlənməsində tətbiq olundu. 1960-cı ildə bu yolla uzunluğu 6 km-ə çatan 6 bənd hazırlandı və 18 neft quyusu qazıldı. Bu illər ərzində həmçinin alim və mütəxəssislər tərəfindən dəniz qurğularını aşınmadan qorumaq üçün aşınmaya qarşı çox

səmərəli vasitələr hazırlandı və tətbiq olundu.

Sahənin texniki cəhətdən təchiz edilməsi ilə yanaşı, respublikanın neft sənayesinin idarə olunması strukturunda da dəyişikliklər baş verirdi. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1954-cü il 18 may və SSRİ Nazirlər Sovetinin 1954-cü il 13 iyun tarixli qərarlarına əsasən Azərbaycan SSR Ali Sovetinin və Nazirlər Sovetinin 1954-cü il 26 iyul tarixli müvafiq qərarları ilə respublikanın Neft Sənayesi Nazirliyi yaradıldı.

Dənizdə yeni neft və qaz yataqlarının açılması o demək deyildi ki, quruda bu işlər davam etdirilmirdi. 1950-1960-cı illər ərzində Azərbaycanın quru sahəsində dərin qazma üsulu ilə Kürövdağ, Mişovdağ, Qarabağlı, Qalmaz, Qaradağ və digər iri neft və qaz yataqları kəşf edilib istismara verildi.

1955-ci ilin əvvəllərində Bakının cənub-qərbində Xəzər dənizinin sahilində yerləşən Qaradağ yatağında kəşfiyyat quyusundan güclü qaz fontan vurdu. Qazla bərabər quyudan böyük miqdarda kondensat da gəlirdi. Qaradağ neft yatağının kəşf edilməsi (o illər SSRİ-də ən iri qaz-kondensat yataqlarından biri - C.B.) Azərbaycan SSR-də məhsuldarlıq dərəcəsi yüksək olan qaz laylarının axtarışı və kəşfiyyatının yeni mərhələsinin başlanğıcı oldu. 1957-ci ildə bu böyük qaz-kondensat yatağının işlənilməsinə başlandı. Qaradağ-Bakı, Qaradağ-Kirovabad (Gəncə)-Ağstafa-Tbilisi və Ağstafa-İrəvan magistral qaz boru kəmərləri çəkildi.

1960-cı ilədək Xəzər dənizində neft hasilatında aşağıdakı üsullardan istifadə olunurdu: - dəniz sahilində quyuların

qazılması;

- dənizdə qumdan süni adaların yaradılması;
- fərdi özlülərin üstündən quyuların qazılması;
- estakadaları meydançalardan quyuların qazılması.

Qazma və təciqatlar zamanı geoloji-kartoqrafik, geofiziki kəşfiyyat, seysmik kəşfiyyat və struktur axtarışı üsulları tətbiq olunurdu. Bundan başqa, dəniz neft mədənlərində "kol" üsulu ilə maili qazma, ikigövdəli qazma üsulları, neft hasilatında isə əsasən fontan üsulu tətbiq olunurdu. 1955-1960-cı illərdə dəniz yataqlarından hasil edilən neftin 70%-i, "Neft Daşları"ndan çıxarılan neftin isə 91%-i fontan üsulunun payına düşürdü. Sonralar Azərbaycan neftçilərinin ağır hidrometroloji dəniz şəraitində axtarış və istismar sahəsində tətbiq etdikləri üsullar başqa dəniz sahili yerlərdə, habelə Sibirin zəngin neft və qaz yataqlarının cəmləşdiyi bataqlıq və su basmış ərazilərində də geniş tətbiqini tapmışdır.

1961-ci ildə bir qrup Azərbaycan alim və neftçiləri dəniz neft yataqlarının mənimsənilməsində göstərdikləri müstəsna xidmətlərinə görə keçmiş SSRİ dövlətinin ən ali mükafatına - Lenin Mükafatına layiq görüldülər.

1950-1963-cü illər ərzində Xəzər dənizində 800-dən çox iribloklı özlülər quraşdırılmış və onların vasitəsilə minlərlə kəşfiyyat və istismar quyuları qazılmışdı.

1966-cı ildə SSRİ-də ilk dəfə olaraq iki və habelə daha çox layın bir quyusu ilə paralel olaraq istismar edilməsinin texnologiyası işləndi. 1968-ci ilin dekabrında "Neft Daşları"nda 2040 metr maililiklə quyusu qazıldı ki, bu da o vaxt üçün Avropa rekordu sayılırdı. "Neft Daşları" yatağının açılmasından sonra bir neçə il müddətində güclü Neft Donanması yaradıldı, estakada tikintisinin yeni bazaları, metal konstruksiya hazırlanması üzrə sahələr işə salındı və bunlar da dənizin 25 metr dərinliyində 20 metr aralıqları olan estakadaların tikilməsinə imkan verdi. "Dənizneftqazlayihə" DETL-nin köməyi ilə ağır işlərin mexanikləşdirilməsinə nail olundu və nəticədə estakada tikintisində sürət artdı, bu isə Xəzər dənizində böyük dərinlikləri istiqamətində, "Neft Daşları" yatağından cənub-şərqdə yerləşən perspektivli strukturlarda geoloji-kəşfiyyat işlərinin aparılmasına imkan verdi.

1966-cı ildə Kürsəngidə yeni neft-qaz yatağı kəşf edilmiş, 1969-cu ildə "Səngəçal-Duvanni", "Xərə-Zirə" və "Bahar" yataqları istismara verilmişdir. Nəticədə 1964-1968-ci illərdə respublikada neft hasilatının həcmi ildə 21 mln. tona qədər artmışdı.

Bu səbəbdən 1950-1968-ci illəri Azərbaycan neft sənayesinin tarixində üçüncü "canlanma" dövrü adlandırmaq olar. Bu dövrdə Azərbaycan Cənubi Qafqazın yanacaq bazasına çevrilmişdi, enerjidaşıyıcılar (neft, neft məhsulları, qaz) qonşu respublikalara - Ermənistan və Gürcüstana mineral sudan da ucuz qiymətə göndərilirdi.

✍ **Cəbi Bəhrəmov**
AMEA A.A.Bakıxanov adına
Tarix İnstitutunun
elmi işlər üzrə direktor müavini,
professor